

# ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

УДК 347.72

## ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ

*Володимир Романенко*

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,  
e-mail: volodymyr.romanenko@lnu.edu.ua  
ORCID ID: 0009-0003-6147-0954*

Подано правовий аналіз поняття «обмеження права на участь в управлінні господарським товариством». Встановлено зміст права на участь в управлінні господарським товариством. Виявлено значення права на участь в управлінні господарським товариством для учасника відповідного товариства. З'ясовано суть обмежень права на участь в управлінні господарським товариством та умови, за яких такі обмеження допускаються. Проаналізовано низку конкретних прикладів таких обмежень, наявних у законодавстві, вказано на можливу мету встановлення законодавцем цих обмежень. Автором доведено, що вкладники командитного товариства та юридичні особи, які одночасно перебувають під контролем акціонерного товариства та володіють акціями такого товариства, не володіють правом на участь в управлінні відповідним товариством. Встановлено, що заборона учасникам певних господарських товариств брати участь в інших господарських товариствах не є обмеженням права на участь в управлінні господарським товариством.

*Ключові слова:* права учасника господарського товариства, акціонерне товариство, повне товариство, командитне товариство, тимчасова заборона права голосу.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2023.77.105>

**Вступ.** Можливість мати та реалізувати корпоративні права є однією з причин, чому більшість суб'єктів господарювання в Україні створено засновниками у формі господарських товариств. Однак законодавством передбачено низку ситуацій, коли корпоративні права учасників таких товариств реалізуються неповною мірою з різних на те причин – забезпечення стабільності товариства, захист інтересів інвесторів, уникнення конфліктів інтересів тощо.

Право на участь в управлінні господарським товариством не є винятком і теж за певних умов може бути обмежене. Деякі такі обмеження є виправданими та законними, деякі – ні, а певні норми законодавства, хоч і схожі на обмеження права на участь в управлінні господарським товариством, не є такими.

**Постановка проблеми.** Законодавство України передбачає низку ситуацій, в яких право учасника господарського товариства на участь в управлінні ним обмежується. Проте законодавець не розкриває значення самого поняття «обмеження права на участь в управлінні господарським товариством».

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанню корпоративних прав учасників господарських товариств та їх обмежень приділила увагу низка українських учених, таких як: В. А. Васильєва, Т. М. Алфьорова [1], В. І. Цікало, Н. С. Глузь, В. І. Крат, Ю. М. Жорнокуй [4], О. Р. Кібенко, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, О. С. Яворська, В. В. Луць, Н. О. Саніахметова, І. Б. Саракун, І. Р. Калаур, І. В. Спасибо-Фатєєва, М. О. Суханов та ін. Однак і надалі питання обмеження права на участь в управлінні господарським товариством залишається системно недослідженим.

**Метою статті** є визначення змісту поняття «обмеження права на участь в управлінні господарським товариством», аналіз декількох таких обмежень, з'ясування їх мети та доцільності з огляду на принципи справедливості та пропорційності.

**Виклад основного матеріалу.** Ані визначення «права на участь в управлінні господарським товариством», ані перелік форм реалізації цього права не визначені законодавством України. Однак на практиці та в науковій літературі заведено виділяти такі форми реалізації (правомочності) права на участь в управлінні господарським товариством: 1) безпосередня участь в управлінні на загальних зборах товариства; 2) обрання керівних органів управління товариством; 3) можливість бути обраним в органи управління товариством [2, с. 77]. Саме це право традиційно зазначається першим у переліку корпоративних прав, адже дає можливість учасникам господарських товариств впливати на організацію та господарську діяльність свого товариства, а відтак – на реалізацію інших своїх корпоративних прав і на задоволення власних економічних інтересів як кінцеву мету.

Зважаючи на суть та значення цього права для учасників господарських товариств, можна припустити, що таке є однаковим для усіх учасників господарських товариств одного виду за всіх обставин, і не може бути обмеженим. Проте таке припущення є хибним, оскільки законодавство передбачає можливість обмеження права на участь в управлінні господарським товариством: норма ч. 5 ст. 96<sup>1</sup> Цивільного кодексу України встановлює, що законом можуть бути встановлені умови та/або обмеження щодо реалізації окремих корпоративних прав певними особами.

Під «обмеженням права на участь в управлінні господарським товариством» варто розуміти звуження обсягу такого права, встановлення додаткових норм, які перешкоджають його реалізації. Такі обмеження, як і будь-які інші втручання в це право, допускаються у виняткових випадках з метою суспільної необхідності, виключно на підставі закону та з дотриманням засад справедливості, пропорційності [5, п. 4.1].

Аналізуючи законодавство України та наукову літературу, можна натрапити на такі приклади обмеження права на участь в управлінні господарським товариством:

1. Відповідно до частин 4, 5 статті 28 Закону України «Про акціонерні товариства», для акціонерів – власників привілейованих акцій певного класу передбачено короткий перелік питань, з яких вони мають право голосу на загальних зборах. Для акціонерів-власників привілейованих акцій публічного товариства цей перелік є вичерпним (частина 7 статті 28 цього Закону), тоді як акціонеру-власнику привілейованих акцій приватного акціонерного товариства статутом може бути надано право голосу також з інших питань. Та в будь-якому разі привілейований акціонер має менше можливостей реалізувати своє право на участь в управлінні, ніж акціонер-власник простих акцій.

Таке обмеження права на участь в управлінні акціонерним товариством є достатньо пропорційним та справедливим з огляду на правовий статус акціонера-

власника привілейованих акцій загалом. Привілейований акціонер має гарантовані та першочергові (порівняно з простими акціонерами) права на отримання дивідендів і отримання частини майна товариства при його ліквідації. За таких обставин, обмеження права голосу на загальних зборах акціонерів до низки питань, які безпосередньо впливають на правовий статус акціонерів-власників привілейованих акцій і реалізацію ними своїх прав, є засобом стримування та противаги; в такий спосіб законодавець забезпечує стабільність акціонерних товариств, не допускаючи ситуацій, коли привілейовані акціонери прийматимуть рішення на покращення свого становища попри інтереси самого товариства та інших акціонерів.

Деякі науковці, як-от В. А. Ватрас, вказують, що вкладники командитного товариства обмежені в праві на участь в управлінні товариством так само як і акціонери-власники привілейованих акцій [3, с. 9]. Однак таке твердження спростовується нормами статей 79 та 81 Закону України «Про господарські товариства», а також частиною 2 статті 136 Цивільного кодексу України: «Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства...». Проаналізувавши їх, можна дійти висновку, що вкладники командитного товариства не мають права на участь в управлінні товариством. Такі ж висновки робила Т. М. Алфьорова [1, с. 93] та В. Г. Жорнокуй [4, с. 190]. Вкладники, як і привілейовані акціонери, мають першочергові права майнового характеру порівняно з повними учасниками, однак законодавець вирішив не «компенсувати» це, обмеживши їхнє право на участь в управлінні низкою питань, а натомість не надавати такого права вкладникам взагалі. Попри схожість ситуацій, вважаємо, що різне законодавче врегулювання є виправданим з огляду на таке: усі акціонери, незалежно від типу акцій у власності, не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, лише в межах номінальної вартості належних їм акцій; тоді як в командитному товаристві повні учасники несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, а вкладники – лише несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів. До того ж більшість питань, з яких мають право голосу привілейовані акціонери, зумовлені тим, що акціонерне товариство може емітувати кілька класів привілейованих акцій, а в командитному товаристві всі вкладники мають однаковий правовий статус, що виключає потребу голосувати за його збереження.

Також не є обмеженими в праві, а взагалі не мають права на участь в управлінні товариством юридичні особи, які одночасно перебувають під контролем акціонерного товариства та володіють акціями такого товариства. Хоч норма частини 3 статті 40 Закону України «Про акціонерні товариства» обмежує такий юридичній особі лише можливість брати участь у голосуванні на загальних зборах як одну з форм реалізації права на участь в управлінні товариством, проте, відповідно, тоді така особа позбавляється права обирати керівні органи товариства, а сама не може бути обрана до керівних органів, оскільки є юридичною особою. Оскільки законом встановлено, що юридична особа, яка перебуває під контролем акціонерного товариства, не має права придбавати акції такого акціонерного товариства (частина 4 статті 26 Закону України «Про акціонерні товариства»), то кількість таких ситуацій на практиці зводиться до мінімуму.

2. Згідно з нормами статей 73-74 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Національний банк України має право застосувати до банків або інших осіб, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, за певні види порушень заходи впливу адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози, зокрема тимчасову, до усунення порушення, заборону використання

власником істотної участі в банку права голосу (тимчасову заборону права голосу). Тимчасова заборона права голосу передбачає заборону акціонеру (учаснику) банку голосувати на загальних зборах учасників банку та будь-яким чином брати участь в управлінні банком. У разі застосування тимчасової заборони права голосу Національний банк України визначає кількість акцій (паїв), права за якими обмежуються. Тимчасова заборона права голосу може застосовуватись як додатковий захід впливу і передбачати заборону особі збільшувати участь у банку, а в разі неусунення порушення у визначений строк Національний банк України має право вимагати відчуження відповідних акцій (паїв) банку.

Такі повноваження регулятора є серйозним втручанням у корпоративні права особи, тож законодавець встановив низку вимог до застосування такого заходу впливу: 1) НБУ попередньо отримує та розглядає пояснення/заперечення особи, щодо якої має бути застосований захід впливу; 2) захід впливу має тимчасовий характер і застосовується до усунення особою порушень, які потягнули застосування такого заходу, у спосіб та строк, визначені НБУ; 3) призначена довірена особа, до якої переходить право брати участь в управлінні банком, не має бути пов'язана ані з банком, ані з НБУ, має відповідати вимогам щодо бездоганної ділової репутації та зобов'язана діяти в інтересах кваліфікованого та зваженого управління банком; 4) тимчасова заборона права голосу застосовується протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення. З огляду на мету застосування такого заходу впливу та вимоги, яких має дотримуватися НБУ, можна дійти висновку, що застосування тимчасової заборони акціонеру банку права голосу є пропорційним та справедливим, а тому не є порушенням права на участь в управлінні господарським товариством, а лише виправданим обмеженням такого права.

3. Норма частини 3 статті 98 Цивільного кодексу України позбавляє права голосу учасника товариства на момент прийняття загальними зборами товариства рішень з питань щодо вчинення з ним правочину та щодо спору між ним і товариством. Таке обмеження є тимчасовим і закон допускає можливість існування винятків із цього положення («якщо інше не встановлено законом»). Обмеження права голосу в таких ситуаціях є закономірним з огляду на правовий принцип *«ніхто не може бути суддею у власній справі»*, адже метою встановлення такого правила є забезпечення об'єктивності розгляду відповідних питань. Також закон цілком логічно вказує, що така норма не застосовується у товаристві з одним учасником. Відповідно, таке обмеження права учасника товариства на участь в управлінні є справедливим та збалансованим з огляду на його мету й тимчасовий характер.

4. Положення абзацу восьмого частини 5 статті 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» встановлювало, що господарські товариства, участь в яких прямо чи опосередковано має держава, які не прийняли рішення про нарахування дивідендів до 1 травня, що настає за звітним, сплачують до державного бюджету частину чистого прибутку у встановленому розмірі, з подальшим нарахуванням пені на таку суму. Право учасників товариства, не пов'язаних із державою, на участь у його управлінні обмежується, адже звужується обсяг питань, за які можуть голосувати такі учасники на загальних зборах, оскільки при голосуванні щодо дивідендів їхні голоси не беруться до уваги. Така норма є прикладом недоцільного обмеження права на участь в управлінні господарським товариством, і була визнана неконституційною через недотримання засад справедливості, пропорційності: Конституційний Суд України визнав таке регулювання дискримінаційним через надання державі привілейованого становища та відсутність

законної можливості спрямування частини чистого прибутку на користь інших учасників у разі неприйняття рішення про нарахування дивідендів [5, п. 4.1].

Для детальнішого аналізу обмеження права на участь в управлінні господарським товариством варто розглянути правові норми, які в літературі часто помилково наводять як приклад обмеження права на участь в управлінні господарським товариством.

Бутрин Н. С. висловила думку, що одним із випадків, коли право учасника господарського товариства на участь в управлінні товариством обмежується, є норма статті 70 Закону України «Про господарські товариства»: учасники повного (командитного) товариства не вправі... брати участь у будь-яких товариствах (окрім акціонерних товариств), які мають однорідну з повним (командитним) товариством мету діяльності [2, с. 77]. Однак таке законодавче положення не обмежує право учасників відповідних товариств на участь в управлінні безпосередньо товариством, учасниками якого вони є, адже заборона спрямована на правовідносини з «іншими» товариствами. Водночас в особі не може виникнути право на участь в управлінні тим товариством, учасником якого вона не є, а тому таке право і не може бути обмежене/порушене. Натомість цією нормою обмежується право особи брати участь (мати корпоративні права) в інших товариствах аніж те, учасником якого вона є.

Таким же чином положення законодавства про те, що особа може бути учасником тільки одного повного товариства; особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві; повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства, – не обмежують право на участь в управлінні господарським товариством.

**Висновки.** На основі викладеного доцільно зазначити: 1) під «обмеженням права на участь в управлінні господарським товариством» доцільно розуміти звуження обсягу такого права, встановлення додаткових норм, які перешкоджають реалізації права, та які допускаються у виняткових випадках з метою суспільної необхідності, виключно на підставі закону та з дотриманням засад справедливості, пропорційності; 2) прикладами правомірного обмеження права на участь в управлінні господарським товариством можуть послугувати законодавчі положення про обмежене коло питань, з яких можуть голосувати привілейовані акціонери, про тимчасову заборону права голосу як захід впливу НБУ за певні види порушень, та про позбавлення права голосу учасника товариства на момент прийняття загальними зборами товариства рішень з питань щодо вчинення з ним правочину та щодо спору між ним і товариством; 3) вкладники командитного товариства та юридичні особи, які одночасно перебувають під контролем акціонерного товариства та володіють акціями такого товариства, позбавлені права на участь в управлінні відповідним товариством.

#### Список використаних джерел

1. Алфьорова Т. М. Майнові та немайнові корпоративні права учасника господарського товариства в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 6–2. Ч. 1. С. 90–94.
2. Бутрин Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Івано-Франківськ, 2014. 207 с.
3. Ватрас В. А. Права та обов'язки учасників господарського товариства: до питання про зміст та правову природу. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). Ч. 2. С. 8–12.
4. Жорнокуй В. Г. Здійснення права участі в управлінні господарським товариством. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 187–192.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-313/2019 (7438/19) від 22 липня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#Text>

### References

1. Alforova, T. M. (2020). Property and non-property corporate rights of a participant of business associations in Ukraine. *Law and Society, 1*(6–2), 90–94.
2. Butryn, N. S. (2014). Juristic act as the basis for emergence and termination of corporate rights (dissertation). Ivano-Frankivs'k.
3. Vattras, V. A. (2022). Rights and obligations of the participants of the business company: On the question of content and legal nature. *Law Journal of Donbass, 2* (4 (81)), 8–12.
4. Zhornokuy, V. H. (2014). Realization of the right on participation in an economic society's management. *Pravo i bezpeka, 4* (55), 187–192.
5. Case № 3-313/2019 (7438/19) (Konstyutysijnyj Sud Ukrainy July 22, 2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#Text>

## LIMITATION OF THE RIGHT TO PARTICIPATE IN THE MANAGEMENT OF A BUSINESS ENTITY

*Volodymyr Romanenko*

*Ivan Franko National University of Lviv,  
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,  
e-mail: volodymyr.romanenko@lnu.edu.ua  
ORCID ID: 0009-0003-6147-0954*

The legal concept of «limitation of the right to participate in the management of a company» should be understood as narrowing the scope of such a right, imposing additional rules that impede its realization. The Constitutional Court of Ukraine states that such limitations are allowed in exceptional cases for the purposes of social necessity, solely on the basis of law and in compliance with the principles of justice, proportionality.

The examples of legitimate limitation of the right to participate in the management of a company are the following: a joint-stock company's preferred shareholder having voting rights only on a few topics that directly affect the legal status of preferred shareholders; the National Bank of Ukraine imposing a temporary suspension of the right to vote at the general meeting of bank shareholders on violators of banking and currency legislation, etc; the deprivation of the voting rights of a company's shareholder during the general meeting deciding on issues related to the execution of a transaction with them or a dispute between them and the company. The limitations of the right to participate in the management of a company in all these situations are necessary, proportionate and just, given the purpose of their application and the measures taken to prevent violations of this right.

On the other hand, the legislative provision that obliged shareholders of companies where the state was a shareholder to pay dividends to the budget even despite the decision of the general meeting not to pay dividends, is an example of an unlawful limitation of the right to participate in the management of a company. The Constitutional Court of Ukraine recognized this regulation as discriminatory due to the privileged position of the state and the lack of a legal possibility to direct part of the net profit in favor of other participants in case of failure to make a decision on dividend accrual.

It is also worth noting that limited partners in a limited partnership do not have the right to participate in the management of the partnership at all, and not just the limited right, as it is often written in the scientific literature. Despite the similarity of the situation with preferred stock

shareholders, there is a difference in the ratio of responsibility of the participants of the respective entities, which leads to different legislative regulation of the right to participate in the management of the entity for preferred shareholders and limited partners.

Legal entities, that are under the control of a joint-stock company and hold shares in such a company at the same time, are also not entitled to participate in the company's management at all.

*Keywords:* shareholder rights; joint-stock company; general partnership; limited partnership; temporary suspension of voting rights.

*Стаття: надійшла до редакції 08.09.2023  
прийнята до друку 21.11.2023*